

El Cid de València era català o Quan i com els catalans van fer Espanya

El Cid de València era català o Quan i com els catalans van fer Espanya

Autor: Pep Mayolas

Data de publicació: 27-12-2015

Aquest és el títol impactant de l'últim llibre d'En Lluís Maria Mandado, una de les novetats editorials del passat XVè Simposi de la Descoberta Catalana d'Amèrica. En Pep Mayolas ens parla d'aquest treball i del seu autor en el Pròleg de l'obra.

D'un temps ençà ha anat creixent en mi la impressió que, si existís el concepte de «lector ideal», en Lluís Maria Mandado seria un dels més acreditats i seriosos candidats a rebre aquest títol o distinció. Una virtut divina descansa en algun dels hemisferis cerebrals d'aquest home: la comprensió, la interpretació, la lectura emocionada, la capacitat de deixar-se captivar per allò que a la majoria dels mortals ens sembla d'entrada un simple cúmul de dades històriques... Estem davant d'un ésser imaginatiu, que és capaç d'identificar les motivacions internes dels relats que consulta, d'entreveure els mòbils dels personatges que hi troba historiat, de descodificar els interessos de nobles i reis i dels seus successors, que han marcat i marquen —no pot ser d'altra manera— les actuacions de la censura. Per altra banda, cal esmentar la tendència de l'autor a escriure en un to que, d'entrada, pot encendre algunes prevencions en determinats lectors. És un to sorprenent, que oscil·la entre una mena de pedagogia d'aires triomfants i un cert paternalisme foteta. No feu cas de les vostres prevencions. Llegiu. Conforme avança per les pàgines, hom descobreix que tot plegat no és sinó un intent molt sui generis de convertir el lector en còmplice partícip del gran ball on es desemmascaren un bon reguitzell de personatges de l'Espanya mitològica.

Així, el llibre que teniu a les mans és un relat de contingut històric que, a més de la successió dels fets i la seva interpretació, ens ofereix una explicació transgressora dels orígens de l'Espanya medieval, una explicació que ens permet d'entendre d'on ve aquest Estat esquizofrènic que encara avui és incapaç de posar-se d'acord amb si mateix i es veu empès a viure en un estadi de tensions i antagonisme intern lamentables.

En Lluís Maria Mandado aconsegueix encadenar els seus arguments, doncs, amb un estil propi i característic, de

vegades prou ordenadament, sovint no tant, però sempre amb una innegable cohesió interna i donant-nos una visió de la Història marcada per la coherència; com seria el cas, per exemple, de la conquesta de l'altiplà castellà per forces provinents del Pirineu català, atesa la impossibilitat d'expandir-se a Catalunya en direcció sud a causa de les restriccions imposades pels senyors del Comtat de Barcelona. Les seves explicacions ens haurien de permetre descobrir que rere l'èpica reconquesta castellana de la península (efectuada de nord a sud des de la pretesa victòria de Don Pelayo a Covadonga), hom hi va amagar en realitat una ocupació del territori astur-lleonès a càrrec de forces catòliques procedents dels comtats catalans. Unes forces dirigides per uns senyors feudals que encara tenien al cap la divisió romana de la península ibèrica, i que es van imposar la tasca d'expandir els seus feus i el seu credo a tota l'antiga demarcació de la Tarraconensis.

En aquesta feina de recuperació i reconstrucció de la història censurada hi ha activitats que tenen d'entrada, per força, un caràcter especulatiu. Una d'aquestes activitats és la identificació dels llinatges que s'oculten sota els noms i cognoms que ens ha fet arribar la censura. De vegades, els investigadors ens deixem temptar per una idea que s'encén tot d'una enmig d'una lectura i ens afanyem a apuntar-la com una troballa digna de ser resseguida. A mi m'ha passat, per exemple, amb el conegut cronista del segle XVI Gonzalo Fernández de Oviedo. El fet que ens el facin originari de Madrid —una ciutat que sovint amaga Xàtiva a la documentació del Renaixement— i les connexions del personatge amb el papa Alexandre VI (Roderic de Borja), em van fer especular amb la hipòtesi que es podia tractar d'un parent del pontífex xatívi, i és així com vaig deixar escrit en una extensa nota al peu del meu Erasme i la construcció catalana d'Espanya (Llibres de l'Índex, 2014) que el famós cronista podia ser, en realitat, un membre dels Oms-Fenollet, nissaga a la qual pertanyia una besàvia del papa. El company investigador Raimon Balagué va anar una mica més enllà i es va fixar en el darrer cognom d'en Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés, i això el va dur a proposar una hipòtesi força més versemblant que la meua, i que permetria inserir aquest cronista en la família valenciana dels Baudés de Bétera, un llinatge que en Balagué té ben encerclat. Són coses que ens poden passar, dedicant-nos a això que ens dediquem. Aleshores, la provada exuberància mental d'en Lluís Maria Mandado, combinada amb la seva gosadia intel·lectual i la seva constatable impetuositat narrativa, el fan procliu a incórrer en riscos d'aquesta mena, i això ha de quedar dit. Ara bé, per errònia que pugui ser alguna de les identifications que s'atreveix a fer, la simple lectura dels seus textos —per als qui estem en algun procés d'investigació— sempre aporta detalls que ens desvetllen una possibilitat no contemplada, un nou camí suggeridor, una proposta que agafa aire del no-res i s'infla fins a adquirir corporeïtat i versemblança. És a dir, fins a esdevenir tangible i, a voltes, comprovable. En Lluís Maria és el pioner que, guiat només pel seu instint i pel seu coneixement del terreny, obre la via que més tard ens permetrà, a tots els que hi anem al darrere, veure la llum al final de la seva feina, un cop construïda una drecera que ens permet de comprendre molt més bé la nostra història i que, si no hagués estat per ell, a hores d'ara romandria inèdita.

Al voltant del que dèiem sobre la identificació de personatges, les propostes que l'autor desplega en aquest treball posen de manifest un fenomen que la documentació històrica ens demostra a bastament —i que és omès, si no silenciada del tot, per l'academicisme imperant—, un fenomen que hem d'anar assumint per entendre com es passa d'una Espanya de gènesi essencialment catalana, als segles IX i X, a una Espanya, avui, d'aparença mil·lenàriament castellana. Em refereixo a la castellanització de noms i nissagues.

Així com en Lluís Maria troba, per exemple, que el noble anomenat a Catalunya «Ermengol d'Urgell» seria conegut entre els seus súbdits a l'altiplà ibèric com a «Pedro Ansúrez», altres companys de l'INH podem aportar proves que en Ferran Ramon Folch de Cardona era conegut als seus dominis andalusos com a «Gonzalo Fernández de Córdoba»; o que, en un mateix llibre, la seva parenta Caterina de Cardona apareix simultàniament com a «Caterina de Cardona» i «Caterina de Córdoba»... Un Francesc d'Alòs-Colom i Codina esdevindria als seus feus andalusos, per pròpia acceptació, un «Francisco de los Cobos y Molina». El governador català Pere de Cardona i Enríquez es convertiria, en desembarcar a Nàpols, en «Pietro Antonio», príncep de Bisignano, duc de San Marco, comte de Chiaromonte... Ho sabem perquè l'esposa d'en Pere de Cardona i la d'en Pietro Antonio són inequívocament la mateixa dona, Joana de Requesens, filla i hereva (amb la seva germana Maria) del comte d'Avellino Galceran de Requesens. Res ens ha d'estranyar, doncs, d'una noblesa catalana que en canviar de país, canviava d'identitat. Allò que resulta una anomalia perniciosa és que en molts casos, i de fet com una constant històrica, s'ha ocultat la identitat catalana d'aquests nobles i s'han reescrit els seus fets en la implantació del catolicisme a Espanya (operació històricament coneguda com a «Reconquesta»), en la descoberta d'Amèrica, en la conquesta del Nou Món, en les guerres d'Itàlia... com si fossin gestes fetes específicament i única des de la identitat castellana de tots i cadascuns dels personatges.

Aquest és un dels fraus més grans que es fan a la Història, i hem de suposar que ha comptat amb el consentiment, la connivència i la participació dels descendents d'aquests personatges, del tot abduïts per la seva personalitat castellana i, a partir de cert moment, renegant amb fàstic sobreactuat —per agradar i viure sense sospita entre l'elit espanyola castellanocèntrica— dels vells orígens catalans. Tota una escola del llegendari autoodi català començaria amb ells i

aniria propagant-se, amb intensitats i fortunes diverses, a través de les diferents escales de la jerarquia social en el decurs dels segles. La classe política catalana actual ens en proporciona exemples de totes les gradacions. Des dels patètics calculadors d'interessos —disfressats tant d'ecologistes cosmopolites com de nacionalistes espanyols aparentment desproveïts d'ideologia— fins als psicòpates rabiosos —veritables genocides potencials empresonats dins un vestit de demòcrata que els va massa estret—, i trobant-hi entremig els vividors endeutats —que es veuen en el tràngol d'haver de servir Espanya de la més baixa manera per no acabar a la presó—, tots coincideixen en la idea de reduir la catalanitat a un element folklòric que ja hauria d'haver acabat el seu cicle de vida i haver desaparegut de l'arena política per sempre. Per a tota aquesta gent, la dicotomia esquerres-dretes hauria de ser l'únic eix sobre el qual hauria de pivotar la discussió política, però resulta que hi ha una nació que no para de «contaminar» el debat perquè es manifesta amb insistència i sobreviu des de fa tres segles als seus il·lusos enterradors.

Així, que Espanya gaudeix i pateix d'un origen català es fa cada vegada més evident. Que la persistent negació de la catalanitat és un tret arrossegat des de les fondàries dels segles i és a l'ADN castellà, també. Que aquesta negació constant es combina graciosament amb aquell posat xulesc, perdonavides, sempre tendent a la grandiloquència i al menysteniment de tot allò que es desconeix, també és una evidència palmària i reflecteix l'actitud per antonomàsia d'aquella gent tan ufana i tan superba que hom retrata a l'himne de Catalunya. Castella és la temptació de l'autoritat, és el paradís del monarca absolut, és l'hàbitat natural del noble persuadit de la seva grandesa i amb dret a fer valer el seu domini sense dret a oposició per part del vassall. En un món cada cop més abocat a les relacions comercials, on l'Europa del Sacre Imperi i els països de la Mediterrània s'obren a un capitalisme incipient, on la burgesia va prenent el protagonisme històric que fins aleshores era patrimoni exclusiu de nobles i guerrers, Castella ofereix en ple inici de l'Edat Moderna un refugi per als nostàlgics del vell ordre medieval. És com un gran parc temàtic on encara són vigents les lleis de la hidalguia, tan ben escarnides per en Joan Miquel Servent al Quixot. Quin aristòcrata gelós del poder creixent de la burgesia no cediria davant la laminadura del vell poder omnímode? Qui no es canviarà el nom si, amb aquesta senzilla operació, tot aquell qui tens a sota perd el seu dret a rèplica, el seu dret a un judici just, el seu dret a manifestar i a fer valer el seu desacord? Qui no cediria a la temptació de restar inscrit als llibres d'història amb el teu cognom castellanitzat si, gràcies a aquest consentiment, el teu enemic de malson —la terrible Inquisició castellana— passa a ser el teu aliat conceptual? Potser és així com es va gestar, també, la castellanització gradual d'un continent americà que, d'aquesta manera, mai hauria deixat d'estar colonitzat per catalans. Quins catalans, però.

De mica en mica, conforme anem llegint, comença a prendre forma la idea que la història de Catalunya es reproduïx a Castella amb els mateixos protagonistes, però desplaçats en el temps i anomenats de manera que sembla que no tinguin res a veure amb els aristòcrates de casa nostra. En Lluís Maria ens obre la possibilitat, ben suggerent, cal admetre, que la història de Castella tal vegada contingui, sota aquesta disfressa, episodis de la història catalana que més valia que restessin ocults als comtats catalans, per no provocar rebel·lions ni lluites fratricides. Així, potser s'aconseguia el doble objectiu de deixar escrit —només per als avisats— aquell conjunt de fets catalans que convenia mantenir en silenci, d'una banda, i de l'altra es dotava l'inhòspit altiplà ibèric d'una història que, d'altra manera, potser no hauria arribat a tenir mai. Amb el pas del temps, la dinàmica d'anar escrivint una història castellana alimentada essencialment per fets que s'esborraran de la de Catalunya es devia convertir en una pràctica que, a la llarga, havia de produir uns rèdits inqüestionables. No pas en va figuren com a castellans els principals episodis de la Reconquesta, la descoberta i conquesta d'Amèrica, el triomf del Gran Capitán cordovès a les guerres de Nàpols en temps dels Reis Catòlics, el protagonisme de la primera volta al món en la figura del pretès basc Elcano i els seus disset mífics supervivents a la nau Victoria, l'avantguarda intel·lectual ibèrica de les figures humanistes de la fictícia universitat d'Alcalá, el protestantisme i l'il·luminisme espanyols radicats sobretot a Castella (Toledo, Valladolid, Sevilla...), el corrent místic castellà del segle XVI, absolutament admirable però completament anacrònic i amb 150 anys de retard respecte a la mateixa mena de moviments europeus i, per no estendre'ns més, la plana major de l'immaculat Siglo de Oro espanyol, que brota com una rara flor divina precisament en els anys de màxima persecució i repressió de la cultura sota el terror inquisitorial als regnes hispànics. Tot aquest doll d'èxits militars, literaris i científics esclata a Castella, segons la història. Fins i tot hi ha qui reclama, a dia d'avui, un passat trimil·lenari per a Espanya (l'Espanya de matriu castellana, se sobreentén). Un simple brindis a la tolerància democràtica proposat des de Catalunya amb les diverses temptatives de fer un referèndum ens demostra, però, que l'Espanya del segle XXI continua regida per la mentalitat de la Castella més rànica, aquesta Castella que fa 500 anys es pretén que va donar els més capaços conquistadors, els europeus que més bé van entendre Erasme, els místics més brillants d'Europa i l'autor de la primera novel·la moderna universal. No és creïble. Si Espanya hagués evolucionat des d'allò que ens diuen que era Castella al segle XVI, avui seria tota una altra cosa. Les lliçons de democràcia i de civilització ens les donaria Madrid a la resta de territoris ibèrics, i com és natural, ningú tindria ganes de separar-se d'aquesta Espanya.

Un dels pocs retrets que puc fer a l'amic Mandado és que em cita massa sovint, sobretot a la primera part de l'esborrany que em va lliurar. He quedat sorprès. I la majoria de referències són articles, llibres o informacions que encara no han estat publicades; més aviat són en procés d'elaboració, un procés en el qual intervé el contrast d'opinions i el creuament de dades amb altres companys de l'INH, entre els quals en Lluís Maria és un dels referents obligats, per la seva capacitat d'interpretar l'obra d'en Servent, o la de l'Ariosto, o el Cantar del Mio Cid, com és el cas.

Si les meves produccions ja deuen ser, com a fonts historiogràfiques, absolutament qüestionables per a l'acadèmia, ara imaginem-nos allò que encara no he produït! En Lluís Maria no podia trobar fonaments més volàtils per a les seves afirmacions! I el cas és que en més d'una d'aquestes avinenteses, ell podria acudir a fonts més acreditades i força més reconegudes que el simple investigador amateur que sóc. Però ell em cita a mi. No puc fer altra cosa que restar-li agraït per la seva confiança, una confiança reblada, a més, amb l'encàrrec de prologar el seu llibre.

Una altra de les suaus objeccions que m'atreveixo a plantejar a l'autor és l'artifici de crear un cor d'escèptics —inevitablement arrengrats amb la visió oficial de les coses— que de tant en tant qüestiona les afirmacions del qui escriu. No sé si és la millor manera de transmetre la informació que ens vol fer arribar. En Lluís Maria, però, aposta per aquest tractament desenfadat que li permet d'esplaiar-se en aquell to didàctic que resultaria tan irritant si l'adrecés directament al lector del llibre.

Les pàgines més agraïdes i que se segueixen amb més interès són les que s'han cuinat amb la recepta clàssica del «plantejament—nus—desenllaç», i que són també els fragments on hi floreixen personatges subjectes a passions i violències. Sigui com sigui, enmig de revelacions incommensurables trufades d'algunes asseveracions polèmiques, la llibertat de pensament d'en Mandado s'enlaira amb brúixola pròpia per damunt de l'immobilisme intel·lectual, de l'ortodòxia rampant i de la servitud a un academicisme massa políticament correcte. I és així com ens podem deixar fascinar per un rei de Castella anomenat Pere de Calders i d'Urgell; o el més que probable origen català o valencià de Madrid; o per la reveladora conquesta de València a càrrec de Ramon Berenguer III, retocada per Jaume I, ja que el famós rei conqueridor formaria part de l'entramat que extravia la veritat històrica...

La denúncia de la creació de documentació falsa, com ara la franquícia de les heretats de Rodrigo Díaz de Vivar, la concessió dubtosa d'algunes tinences per part d'Alfons VI, la recreació de cartes de Berenguer Ramon II i del Sit, les donacions de Rodrigo i Jimena a la catedral de València... constitueixen algunes de les proves citades per en Lluís Maria que vénen a reblar la incidència de la censura sobre el relat històric. Una incidència denunciada i posada en solfa des de fa molts anys per en Jordi Bilbeny, que és l'intel·lectual català que pot presumir amb tota justícia d'haver estat, amb la seva feina gairebé en solitari fins als primers anys del segle XXI, l'encarregat d'encendre una flama perenne en l'altar del pensament crític d'aquest país. En Lluís Maria Mandado és un dels dignes dipositaris d'aquesta llum permanent, ja fa temps que en va esdevenir custodi, i ara, a partir de l'instant que aquest llibre arribi al carrer, n'esdevindrà també transmissor. Si el llegim, si travessem la frondosa selva narrativa que brota del paper, pujarem un nou replà del coneixement i podrem compartir la seva experiència crítica, vívida, plàstica, sensorial i el seu punt de vista privilegiat. Que així sia.

Pep Mayolas